

ПСОВКА ИЛИ НЕБЕСКО У ОПСЦЕНОМ

ДРАГАН РАДОВИЋ

Лесковачки културни центар, Лесковац

Резиме: У богатом арсеналу псовки, небеска тела се појављују тек у неколико метафоричних и метонимијских варијанти. У раду бисмо се позабавили пописом псовки, лексичким, атропоегнолошким, психолошким и социокултуролошким аспектима псовања небеских тела, као и анализиом псовања неба, земље, сунца, месеца, звезда у контексту богате словенске симболике. Истиче се везаност псовки са отпором псовача и веза небеских тела са божанствима. У словенском пантеону сунце и небо су симболи божанског, носиоци светлости и мушког принципа, а земља, месец и звезде симболизују женске принципе и плодност. Анализа се заснива на псовкама забележеним у књигама Недељка Богдановића, „И ја теби“ и Данила Шипке „Речних опсцених речи и израза“.

Кључне речи: псовање, опсцене речи, словенска традиција, небеса, сунце, месец, звезде, земља.

Псовка се, у ширем смислу, може одредити као говорење, исказивање *погрдних, увредљивих, непристојних речи*,¹ које се грубо, оштро, у љутњи, срџби или емпатичком² или другачијем стању и расположењу, упућују некоме, ради извргавања руглу, ружењу, нападању, грдњи; потом у смислу апострофирања нечег, као и приликом извесне невоље, незгоде и сл.

У Вуковоим *Српском ријечнику*, из 1852, обраћа се пажња *псовању* п. Das Schelten und Schimpfen, conviciium.³ Псовке припадају корпусу опсцених

¹ Речник Српскохрватског књижевног језика, књ. пета, Матица српска, Нови Сад, 1973, стр. 280.

² Овај термин је настао у естетици где описује могућност комуникације, саживљавања или неадекватног понашања појединца, у односу са природним карактерним испољавањима или уметничким остварењима. - Др Драган Крстић, *Психолошки речник*, друго, допуњено издање, Савремена администрација, Београд, 1991, стр. 133.

³ Псовати, псујем, v. impf. Schimpfen, conviciior; псовач, псовача, m. Der Schimpser, conviciator; псовачев, а. о. des, conviciatoris; псовачица, f. die Schimpserin, conviciatrix; псовка, f. Der Schimps, ignominia; псовкиња, f. vide псовачица. – Вук.

речи, а самим тим ретко испливају изнад нивоа субкултуре, светогрђа, вулгарности, blasfемије. Пристојност и лепо васпитање потискују псовке у други плана. Данко Шипка бележи да псовке нарушавају прохибитивне норме које указују на оно што не сме или не треба да се ради, за разлику од прескриптивних норми које прописују оно шта ваља чинити.⁴ Иако је у првом реду лингвистичка категорија, псовка своје изворе налази у сфери психосоцијалног, а права слика о псовкама може се добити тек ако се озбиљније зађе у област антропологије. Оне припадају тек једном сегменту опсцених речи (у које спадају још и узречице, поштапалице, фразеологизми, изреке и пословице, доскочице, бројалице...) и тек у последње време постају саставни део уметничких и медијских творевина, а следствено томе и предмет интересовања истраживача из области хуманистичких делатности. Канадско-амерички истраживач Стивен Пинкер указује на пет видова псовања: на **дисфемистичко псовање** које, супротно **еуфемизму**, подразумева директну, углавном вулгарну конструкцију („Они не воде љубав, они се ј..у!“); **увредљиво псовање**, односно вређање саговорника („Маму ти ј...м!“); **идиоматско псовање** које није упућено ником (нпр. „Е, ј..еш га!“); **емпатичко псовање** - за наглашавање нечега (нпр. „Било је добро, у п..ду материну!“) и **катарзичко псовање** — кад се деси нека незгода (нпр. „Е, ј..и га!“).⁵ Очигледно је да псовке најчешће изражавају незадовољство, углавном угрожене јединке, имају облик вербалне агресије и најчешће желе да увреду саговорника. Професор Недељко Богдановић указује да у основи псовке стоји повреда осећања стида и да је псовка „неетичка одбрана етичности“⁶. Све ово указује на изражену социјалну димензију псовке. У том смислу, псовка се понекад ублажава тако што се уместо опсцених речи употреби неки еуфемизам („Бога му... пољубим“, „Ујну ли ти... у *чарану*“...).

Псовке користе лексику која означава орган са такозваног првог круга стида (оног дела људског тела који се највише заклања одећом), глаголе везане за радње које се врше тим органима и њихове излучевине. За „ширу“, научну, стручну и медијску употребу користе се латински (*пенис, секс, вагина*...), или бодлеризовани изрази (*вођење љубави, оне ствари*...), иако се за исте органе код животиња, њихове излучевине и радње, без зазирања, користе народни изрази (*мркање, букарење, балега, брабоњак*...). Псовање у први план истиче мушки принцип, има велику дозу агресивности и наглашену фалусоидност. Баш због тога је псовање једва повезано са еротичношћу. Псовани је увек жртва, а псовачка фразеологија је скуп

Стеф. Карацић, *Српски рјечник – истумачен њемачкијем и лстинскијем ријечима*, «Нолит», Београд, 1969, стр. 619.

⁴ Данко Шипка, *Речник опсцених речи и израза*, „Прометеј“, Нови Сад, „Корнет“, Београд 2011, стр. 13.

⁵ Steven Arthur Pinker, *The Stuff of Thought: Language as a Window into Human Nature*, Viking Adult, 2007, ISBN 978-0-670-06327-7.

⁶ Недељко Богдановић, *И ја теби*, Ниш, 2007.

скаредних конструкција пуних хиперболисања, градиције, персонификовања, метафоричности, метонимије... Маштовити псовач не бира средства да опсцене речи „оплемени“ сочним поређењима, увредљивим придевима, опскурним асоцијацијама. Стога је већина псовки из домена имагинарног. Псовку не чини скаредним оно на шта указује, већ оно како се исказује, дакле, не оно означено, већ оно означавајуће. Не звучи скаредно исказ „они воде љубав“, али је скаредно „они се ј...у“.

У литератури се врло често наглашава примат српских псовки. То је, наравно, тешко потврдити, будући да се псовачка агресивност, опскурне поштапалице и лексичка псовачка раскош разликују од народа до народа и од језика до језика. Можда се Србима може одузети примат у учесталости употребе псовки, али се српском језику у сваком случају мора дати признање за лингвистичку разуђеност псовачког архипелага. Основни фонд опсцених речи у српском језику је скроман (*говно, гузица/дупе, дркати, ј...ти, ку..ц, мудро, п..да, пишати, сиса, срати, шупак*), али се комбиновањем ових речи са осталим „пристојним“ речима остварују неверовтне конструкције, у распону од оних духовитих, до крајње морбидних. У прилог последњој тврдњи навешћемо речи Милована Данојлића који указује да „наше псовке изражавају очајничку мржњу према животу, оне су ношене рушилачком жељом да се све обезвреди и понизи. Оне су, уз то, грађене на осећању да је секс вид мучења и унижавања партнера, радња у којој мушкарац има апсолутну предност, и у којој пасивна страна не може уживати, него јој је дано само да трпи“⁷.

У уметничким делима псовка може имати своју функцију и на значењском и на стилском нивоу, али се о естетској вредности саме псовачке фразе тешко може говорити, без обзира на маштовитост и даровитост псовача. Иако их има у уметности, нарочито књижевности новијег доба, псовкама се не може дати неки већи литерарни значај.

Псовке у много чему израстају из митске прошлости, а опсцене речи имају дубоке корене у прасловенској симболици, заветној традицији, народним обредима и обичајима.

Да бисмо што боље упутили на проблематику псовања васионских феномена, најпре ћемо се позабавити симболима небеских тела у словенској традицији (у првом реду симболици сунца и месеца, неба и земље - а то се најчешће и псује). Скренимо пажњу на вишезначну симболику Сунца и њену слојевитост у лексикографским изворима. У *Ријечнику симбола* Шевалијеа и Гербранта истиче се да Сунце, ако није божанство, оно је, код многих народа, **очитовање божанства** (уранска епифанија). Сунце се може поимати као *син врховног бога*...⁸

⁷ Милован Данојлић, *Мука са речима*, Библиотека XX век, Земун, 1990.

⁸ Ж. Шевалије, А. Гербрант, *Ријечник симбола – митови, сни, обичаји, гесте, облици, ликови, боје, бројеви*, Накладни завод МХ, Загреб, 1987, стр. 655-659.

Према Хансу Бидерману Сунце међу свим небеским појавама, заузима најзначајније место. Догађа се да многобројне религије „повезују појам Бога на *небу* са појмом Сунца, бог Сунца се под безбројним именима призива као уништитељ мрака (*тама*)...⁹

Овде ћемо се помоћи текстом Миодрага Милановића „Историјско порекло Срба“¹⁰. Милановић констатује да су прва словенска божанства повезана са Сунцем и да тек касније долази до „земљорадничког монотеизма и култа Велике Мајке“. Реч бог има исти корен у свим индоевропским језицима и везује се за дух, душу. У словенском пантеону истакнуто место има Сварог, свестворитељ али и Сварожић, који се односе као отац и син, као старо и младо Сунце, Бадњак и Божић где Сварог, „зимско Сунце“ рађа Новогодишње сунце. Овде бисмо се задржали да поменемо коледарску традицију присутну до недавно и на југу Србије, а везану за покладне обичаје и култ буђења пролећа. Милановић наводи да је Коледо симбол остарелог Сунца и да симболизује Бадњи дан, те да Купило, Коледо и Божић, заједно представљају три модалитета Сварога. Сварог и Сварожић су два модалитета теоморфозе. У књизи о српском врховном богу, Веселин Чајкановић указује на извесну противуречност која се појављује уколико се упореди наш Дабог са руским и можда општесловенским богом истог имена. „Код нас је Дабог, као што смо видели, *хтонично* божанство, код Руса и Западних Словена, међутим, за њега кажу да је *соларно* божанство, син Сварогов.“¹¹

У словенској митологији Сварог, Сварожић је бог ватре. Према подацима из староруских поука, „Сварожичев култ био је повезан с култом ватре, *огневи молатъ же ся зовуце его саварожичем*.“¹²

У *Енциклопедијском речнику словенске митологије*, Сунце се означава као небеско светило које „Словени поштују као извор живота, топлоте и *светлости*.“ Сунчану природу у староруском, паганском пантеону имају *Хорс*, *Дажбог* и *Сварог*... „Византијска и староруска химнографија упоређивале су Христа с *праведним Сунцем*, а хришћанство – са светлошћу која долази од њега...“¹³

Словенска митологија култ Сунца везује за култ огња (огњишта), а култ Велике Мајке са култом плодности. Земља прима у себе семе, „затрудни“. Буђење пролећа, коледарски обичаји (са наглашеним фалусним елементима, скаредним сценама и представама сексуалних односа) управо иду у прилог овој традицији. Архаична традиција говори о томе да небо и земља представљају брачни пар - оца и мајку, па се култ земље приближава

⁹ Ханс Бидерман, *Речник симбола*, „Плато“, Београд, 2004, стр. 377.

¹⁰ Миодраг Милановић, *Историјско порекло Срба*, „Вандалија, Београд, 2011.

¹¹ Веселин Чајкановић, *О врховном богу у старој српској религији*, Сабрана дела из српске религије и митологије, књ. трећа, СКЗ, БИГЗ, „Просвета“, Партенон“ М. А. М., Београд, 1994, стр. 183.

¹² *Словенска митологија – Енциклопедијски речник*, редактори: Светлана М. Толстој, Љубинко Раваковић, Zepher book world, Београд, 2001, стр. 484.

¹³ Исто, стр. 522.

хришћанској Богородици, Богомајци. Псовање мајке има троструко дејство: и псовање рођене Богородице, и псовање мајке земље, али и псовање саме мајке.

Сунце и у хришћанству симболизује Бога Оца, владара и сведржитеља васионе, одакле зраче љубав и светлост.¹⁴ Ваља поменути да у хришћанству Месец и Сунце на распећу представљају двојну природу Христа - људску и божанску, а Венера скромност и одрицање од света.

Један од најпреданијих истраживача псовки у нас, проф. др Недељко Богдановић наводи да реч псовка потиче од именице пас, где је пас представљен као „борац против нечастивих сила, нарочито оних које долазе из земље, као инкарнација умрлих (што су и свеци, уосталом, као некадашње `особе од овога света`)¹⁵“ Богдановић даље примећује да се, тиме што пас мења оплодиоца, скрнави и онај ко оплођује (бог, отац) и онај ко рађа (мајка), а све зато што су се нарушила очекивања псовача... Псовка, дакле, посредно упозорава да се не чини оно што би ближњег навело да псује.

Пре него што пређемо на закључна разматрања, навешћемо псовке које се односе на небеска тела преузете из књига Недељка Богдановића „И ја теби“ и Данијела Шипке „Речних опсцених речи и израза“.

Бога ти небеског ј...м
 Небесје ти твоје.
 Небо ти ј...м.
 Небеса ти ј...м.
 Ј...м ти небеса божја.
 Небеса ти божја твоја.
 Непче ти твоје.
 Ј...м ти небо јасно.
 Ј...м ти небо ведро.
 Ј...м ти небо плаво.

Сунце ти твоје.¹⁶
 Сунце ти ј...м.
 Сунце ли ти твоје.
 Сунце ти небеско.
 Сунце ли ти небесно.

¹⁴ Ц. К. Купер, *Илустрована енциклопедија традиционалних симбола*, «Нолит», Београд, 2004, стр. 160.

¹⁵ Недељко Богдановић, *Свет(к)о(вине) и псовка*, у Етно-културолошки зборник, IV, Сврљиг 1998, стр. 167-172.

¹⁶ У богатим фолклорни изворима Сунце су истицали увек као нешто светло, свето, добро и чисто. «У многим словенским традицијама, заклињали су се *Сунцем* или су га помињали у клетвама.» - *Словенска митологија – Енциклопедијски речник*, редактори: Светлана М. Толстој, Љубинко Равековић, Zepet book world, Београд, 2001, стр. 522.

Сунце ти крваво.
Сунце ти жарано.
Сунце ти жарено.
Сунце ти жежено.
Сунце ти јарко.
Сунце ти усијано ј...м.
Сунце ти гараво.
Сунце ти калајисано.
Ј...м ти сунце жарено.
Ј...м ти сунце жарко.
Ј...м ти сунце јарко.
Ј...м ти сунце калајисано.
Ј...м ти сунце небеско.
Ј...м ти сунце, оно што те греје.
Сунац ти твој.
Сунанац ти ј...м.
Ј...м ти сјало.
Ј...м ти сунце.
Ј...м ти сунце твоје.
Дете ти сунчево ј...м.
Сунце ти усијано ј...м.

Месечину ти ј...м.
Ј...м ли ти јасну месечину.
Месечину ти божју

Звезду ли ти.
Звезду ли ти јебем.
Звезду ти јарку.
Звезду ти сјајну.
Звезду ти ј...м што те ноћу води.
Зорњачу ти ј...м.
Звездарник ти твој ј...м.
Ј...м ти вечерницу твоју.
Ј...м ти звезду.

Ј...м ти календар,

Ноћицу ти летњу ј...м.

Није тешко закључити да су псовке усађене у духовни склоп човека и да имају својства архетипова. Оне потичу из паганства и израсле су из обреда везаних за култ плодности и потребе за опстанком; физичком делу ласцивне обредне игре пандан се може наћи у стилизованом плесу (а можда и у

порнографији), а вербални део ритуала опстао је, делом као обредна песма или прича, а делом као псовка. Та ритуална експлозија слободe и ерупција нагонског, морала је бити свођена на „пристојно“ и регулисана забранама и нормама, што су тековине цивилизацијског устројства. Митска прошлост показује слику персонификованих божанстава која су имала задатак да награђују и кажњавају, односно да регулишу оном сфером људске личности коју психоаналитичари називају над ја (super ego) регулишу нагонско. Међутим, сам процес регулације, спутавања нагонског и свођења на различите нормативе, обавезе и обзире, пратиле су различите врсте отпора што је подстицало потребу за превладавањем осећања немоћи, а најједноставнија и најлакша реакција на спутавање је вербални исказ, а од исказа најчешће су клетва и псовка.

Псовка, дакле, из традиционалног и митског, трансформишући се кроз различите облике, долази, охрабрена и растеређена, до наших дана као самосвојна и самостална, често употребљавана реакција на околности различитог карактера. Међутим, њена суштина остаје иста.

И псовање небеских тела, дакле, има своје корене управо у митском и архетипском и своди се на псовање два основна паганска принципа: на псовање врховног Бога и псовање Мајке божје. Ако се пагански пантеон може свести на дихотомије **небо-земља** и **сунце-месец (звезде)** то се свеколики арсенал псовки које се односе на небеска тела може заправо подвести на псовање ова два принципа. Псовати Сунце исто је што и псовати Бога. С друге стране, Земља је у псовкама присутна као мајка, као родница, као симбол плодности, те се може закључити да је псовање мајке, заправо псовање земље у симболичном значењу ове речи које смо малочас навели.

Како је небо по веровањима обитавалиште богова, то се и у псовкама неба и небеса експлицитно истиче та веза, па се псују небеса „божја“ или „божја твоја“. Богдановић је забележио лирски опточене лексеме „небесје“ („Небесје ти твоје“) и „непче“ („Непче ти твоје“).

Колико нам је познато, ретке су псовке која се директно односе на земљу. Земља се непосредно ретко псује, али је псовање мајке могуће довести у везу са земљом као симболом плодности. Овде изузимамо уобичајене псовке-поштапанице које се употребљавају у свакој прилици, нарочито ако се има на уму широко значење лексеме земља - (означава небеско тело, планету, државу, тло, земљиште, имовину...). У словенској традицији земљи се дају симболи хтонског, опскурног и подземног, па се и ту могу тражити разлози зашто се у народној традицији земља ретко псује.

Иако сунце има доминанту мушкости, ретке су псовке где је оно субјекат који врши опскурни чин (ретке су псовке типа „Ј..ало те сунце“), али је читав арсенал псовки где је сунце објекат опскурне радње („Ј..м ти сунце“...) односно где се оно псује. И у псовкама је сунце углавном уз неку афирмативну одредницу у облику придева или заменице: оно је „твоје“, „небеско“, „небесно“, (опет ознаке небеског), „крваво“ (придев „крваво“ се односи или на црвену боју Сунца на заласку, или пак нема пренесено значење и односи се на крв); оно је

„жарко“, „жарено“, „жарано“, „жежено“, „јарко“, „гараво“, „калајисано“, „оно што те греје“, „усијано“. Недељко Богдановић је забележио псовке и са поетским именима за сунце: „сунац“ и „сунацац“. Исти аутор је забележио и псовку „Дете ти сунчево ј...м“, где се придев сунчево може односити на месец или неку звезду чији је отац, по народној легенди, сунце.

Месец је огледало сунца, али се у народној традицији та слика не налази. Не псује се месец, али се псује месечина; она је „јасна“ и, на другом месту, „божја“.

Мало је шири арсенал псовки које се односе на звезде: звезда је или без придева, или је „јарка“, „сјајна“, или је „она што те ноћу води“, или је „зорњача“, или „вечерница“, или се псује читав „звездарник“. „Зорњача“ и „вечерњача“ заправо су друга имена за звезду Даницу, односно планету Венеру. У књизи „Псовке“¹⁷ Борис Главач указује да је Венера богиња вечери (јер се прва навече види на небу) и да подстиче на љубав и уживање, што се, на неки начин, коси са оним одређењем псовке као агресије и једног од видова кажњавања.

Уколико бисмо се позабавили псовкама у уметности (филм, позориште, књижевност), псовкама у медијима (електронским, нарочито), а посебно на друштвеним мрежама, могли бисмо доћи до импресивних резултата. То би била обимна социолингвистичка студија о једном сегменту културе и са лексиком који још увек стоји пред вратима науке, али се дрско и агресивно увлачи у говорну структуру свакидашњице. Ако се томе дода претежно учитана и произвољна симболика небеских тела у све популарнијој астрологији, онда је област, коју овом приликом тек наговештавамо, широка и изискује озбиљно мултидисциплинарно истраживање.

Литература:

- Ханс Бидерман, *Речник симбола*, „Плато“, Београд, 2004.
- Недељко Богдановић, *Свет(к)о(вине) и псовка*, у Етно-културолошки зборник, IV, Сврљиг 1998, стр. 167-172.
- Недељко Богдановић, *И ја теби*, Ниш, 2007.
- Борис Главач, *Псовке*, „Прометеј“, Нови Сад, 2006.
- Милован Данојлић, *Мука с речима*, Библиотека XX век, Земун, 1990.
- Вук. Стеф. Караџић, *Српски рјечник – иступачен њемачкијем и лстинскијем ријечима*, «Нолит», Београд, 1969.
- Драган Крстић, *Психолошки речник*, друго, допуњено издање, Савремена администрација, Београд, 1991.
- Ц. К. Купер, *Илустрована енциклопедија традиционалних симбола*, «Нолит», Београд, 2004.
- Миодраг Милановић, *Историјско порекло Срба*, „Вандалија, Београд, 2011.
- Steven Arthur Pinker, *The Stuff of Thought: Language as a Window into Human Nature*, Viking Adult, 2007, ISBN 978-0-670-06327-7.
- Речник Српскохрватског књижевног језика*, књ. пета, Матица српска, Нови Сад, 1973.

¹⁷ Борис Главач, „Псовке“, „Прометеј“, Нови Сад, 2006.

- Словенска митологија – Енциклопедијски речник*, редактори: Светлана М. Толстој, Љубинко Равековић, Zetter book world, Београд, 2001
- Веселин Чајкановић, *О врховном богу у старој српској религији*, Сабрана дела из српске религије и митологије, књ. трећа, СКЗ, БИГЗ, „Просвета“, Партенон“ М. А. М., Београд, 1994.
- Ж. Шевалије, А. Гербрант, *Ријечник симбола – митови, сни, обичаји, гесте, облици, ликови, боје, бројеви*, Накладни завод МХ, Загреб, 1987.
- Данко Шипка, *Речник опсцених речи и израза*, „Прометеј“, Нови Сад, „Корнет“, Београд, 2011.

CURSES OR CELESTIAL IN OBSCENE

This paper analyzes curses of the celestial bodies (the heaven, earth, sun, moon, stars) in the context of the rich Slavic symbolism. The relevance between curses and the resistance of those who curse stands out, as well as the relation of heavenly bodies to deities. In a Slavic pantheon, the sun and sky are presented as symbols of the divine, the bearers of light and male principle, and the earth, the moon and the stars symbolize fertility and female principles. The analysis is based on the curses recorded in the book "I ja tebi" (The Same to You), author Nedeljko Bogdanović, and the book "Rečnik opscenih reči i izraza" (Dictionary of obscene words and expressions), author Danilo Šipka.

Key words: Curse, Obscene words, Slavic tradition. Heaven, Sun, Moon, Stars, Earth.